

Економика природопользования и экология

УДК 504.062

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КОМПЛЕКСНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Балджи М. Д.

Розглянуто формування нових підходів до використання природно-ресурсного потенціалу регіону. Освітлено методологічні особливості визначення природно-ресурсного потенціалу та розкриті стратегічні напрямки, механізми і форми підвищення ефективності його використання як основного фактора забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.

Ключові слова: комплексне природокористування, регіон, соціально-економічний розвиток, природно-ресурсний потенціал, стратегічний напрям

Соціально-економічний розвиток регіонів України базується на реальних передумовах, однією з яких є використання природних ресурсів. Природокористування – багатовекторна проблема і на сучасному етапі пов'язане з глобальними екологічними проблемами негативного прояву, значними регіональними і світовими економічними та соціальними трансформаціями, на які значний вплив має багаторівневі політичні процеси. В цьому плані важливого значення набувають фундаментальні і прикладні розробки з проблем комплексного прогнозування, планування і управління природокористуванням. На сьогодні ще не розроблено єдиного поняття про комплексне природовикористання, не розроблено механізмів госпрозрахункового стимулювання раціонального природокористування. В зв'язку з постановкою питання виникає необхідність ретельно проаналізувати взаємозамінність і доповнюваність факторів виробництва з позицій кінцевих результатів, можливостей економії природних ресурсів при збереженні кінцевого виходу продукції.

Мета статті полягає в доцільності розробки та реалізації концепції комплексного природокористування та суттєвої адаптації існуючих норм і правил з використання природно-ресурсного потенціалу до європейських стандартів.

Основні завдання дослідження:

- розробка концепції комплексного природокористування з поєднанням позитивного в теоретичній, методологічній, практичній основі раціонального використання природних ресурсів;
- акцентування уваги суспільства до оптимізації природокористування, збереження якості довкілля в контексті сталого розвитку.

Обговорення питання комплексного використання природних ресурсів та госпрозрахункового стимулювання природоохоронної діяльності підприємств у вітчизняній літературі ведеться вже ряд років. Серед авторів академіки М.П. Федоренко, Т.С. Хачатуров, А.Н. Алімов, Е.А. Арустамов, С.А. Генсірук, Б.В. Буркінський та інші. На думку цих учених, комплексний економічний механізм раціонального природокористування повинний охоплювати усі види ресурсів, поширюватися на всі стадії їхнього кругообігу, забезпечити єдність і взаємодію в досягненні кінцевих цілей усіх важелів і стимулів. В роботах Б.М. Данилишина, С.І. Дорогунцова, Ф.В. Вольвач, Ю.Ю. Туниці обґрунтована складність проблем раціонального природокористування, запропоновані необхідні зміни змісту і форми культури людства, ціннісних установок суспільства, які б сприяли переоцінці ставлення до використання природних ресурсів і подальшому існуванню людини. Г.В. Черевко та М.І. Яцків розглядають комплексне використання ресурсу як найбільш повне використання всіх його компонентів.

Інформаційною базою дослідження виступають законодавчі документи, нормативно-методична документація, статистичні матеріали та інші інформаційні джерела, які пов'язані з питаннями використання та охорони природно-ресурсного потенціалу.

На наш погляд, комплексне природокористування спрямоване забезпечувати зростаючі потре-

би суспільства за рахунок ресурсозбереження, раціонального невиснажувального використання всіх природних ресурсів, відновлення або відтворення в інтересах здоров'я населення і соціально-економічного розвитку якостей навколишнього середовища.

Основна мета концепції комплексного природокористування полягає у забезпеченні перспектив сталого просторового розвитку регіонів на основі використання його природно-ресурсного потенціалу з метою активізації соціальних, екологічних та економічних завдань.

Для досягнення поставленої мети у процесі формування концепції комплексного природокористування необхідно вирішити наступні завдання:

- розроблення науково-методологічних підходів до вивчення природно-ресурсного потенціалу регіону;
- здійснення докладного аналізу регіону (певної території);
- провести еколого-економічну оцінку природно-ресурсного потенціалу;
- побудувати природно-ресурсні баланси, визначити потреби у природних ресурсах та можливості їх використання в регіоні;
- визначити чіткі пріоритети використання й охорони природних ресурсів в регіоні;
- обґрунтувати економічну, соціальну і екологічну доцільність використання інноваційних рішень у сфері природокористування;
- розробити моделі використання природних ресурсів в регіоні і на їх основі скласти прогнози природокористування;
- скласти перспективні програми соціально-економічного розвитку регіону з активізацією на власні ресурси та їх комплексне використання.

Для впровадження комплексного природокористування необхідним є формування основних теоретичних положень даної концепції.

Об'єктами дослідження в концепції комплексного природокористування виступають природні ресурси і сучасні виробництва. Дослідження охоплюють широке коло питань – від вивчення механізмів відношень і взаємодій суспільства і природи до аналізу форм і методів регіонального управління та місцевого самоуправління. Суб'єктом природокористування виступає суспільство в цілому і окремі його елементи – підприємства та особи, які використовують природні ресурси. Взаємодія суб'єкту і об'єкту в процесі господарської діяльності здійснюється завдяки сукупності матеріальних умов та інструментів, які були створені на основі витрат суспільної праці.

В запропонованій концепції найважливішим методологічним принципом дослідження виступає єдність трьох складових природи, населення і господарства. Комплексне природокористування розуміється як процес використання природно-ресурсного потенціалу, що забезпечує раціональне застосування природних ресурсів з урахуванням різних факторів – екологічних, соціальних та економічних (рис. 1). Комплексність при цьому розуміється як кінцева мета раціонального використання природних ресурсів. Таким чином мова йде не про миттєвий результат, а про стратегію управління виробничим процесом на рівні регіону і країни, в цілому.

Соціальна складова комплексного природокористування розглядається як сукупність групи людей, поєднаних певними відносинами, зумовленими історично мінливими способами виробництва матеріальних і духовних благ, спільною територією проживання. Соціальна складова характеризує соціальні втрати, що передбачаються, і ступінь ризику зіткнення з непередбаченими і небажаними наслідками. До передбачених соціальних втрат варто віднести погіршення екологічної ситуації та здоров'я населення. Соціальні втрати підрозділяються на відтворювані і невідтворювані. Перші можуть бути обмірювані у вартісних показниках. До них відносяться: втрати суспільства, пов'язані зі скороченням кількості відпрацьованого часу, ростом захворюваності і виплат по лікарняним, дострокові виходи на пенсію по стану здоров'я чи інвалідності тощо. Невідтворювані соціальні втрати – це зменшення тривалості життя, підлив генофонду, втрати можливостей використання деяких ресурсів у майбутньому. Таким чином, до компонентів соціальної складової належать: елементи демографічного, соціального, етнічного характеру (чисельність статеві - вікової структури населення, рівні народжуваності і смертності, рівень зайнятості населення, рівень освіченості, кваліфікованості трудових ресурсів) та різноманітні зв'язки між ними.

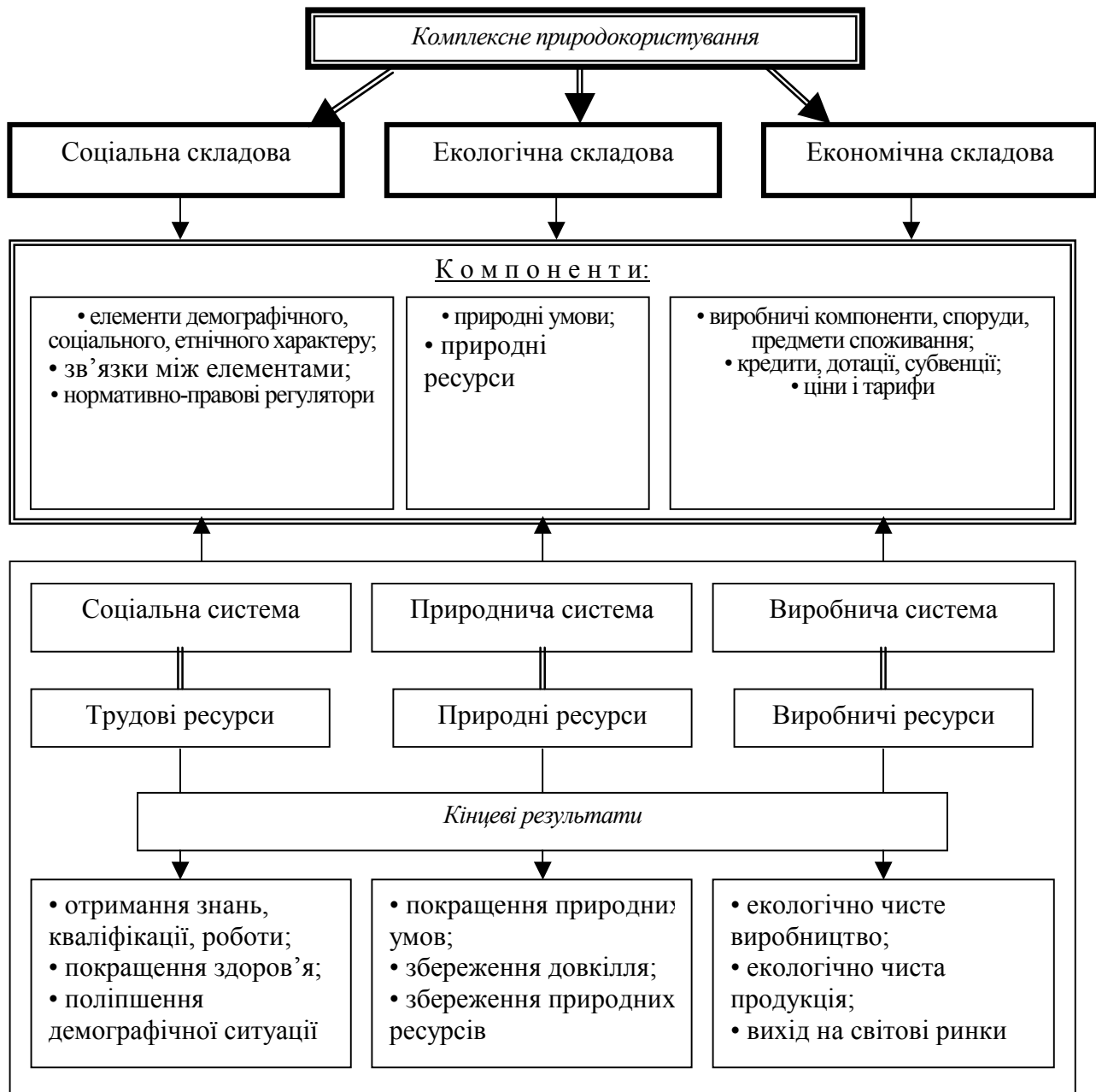

Рис. 1. Структурна модель комплексного природокористування

Соціальні наслідки комплексного природокористування проявляються у покращенні фізичного розвитку населення та зменшення долі захворюваних, збільшення тривалості життя та періоду активної діяльності, покращення умов праці та відпочинку, збереження естетичної цінності природних ландшафтів, створенні сприятливих умов для зростання творчого потенціалу особистості і розвитку культури.

Екологічна складова – це природна складова навколишнього середовища, система абіотичних та біотичних факторів, що впливає на людину і, навпаки, на яку інтенсивно впливає людина впродовж своєї діяльності. Компоненти екологічної складової включають природні елементи, сукупність яких утворює оточуюче людину природне середовище (природні умови та ресурси).

В умовах ринкової економіки особливо актуальними виявляються невідповідності механізму фінансування природоохоронної діяльності та неефективна робота діючої системи управління природокористуванням.

Сутність механізму регулювання дії підприємств-природокористувачів з навколишнім середовищем полягає у запровадженні в практику господарювання та управління розвитком регіону механізму плати за використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища. Основним важливим кроком є розробка правових, нормативних та методичних основ щодо введен-

ня плати за використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища. Головна мета цього полягає в економічному стимулюванні природоохоронної діяльності та упорядкування джерел її фінансування, концентрації коштів у цільових фондах охорони навколишнього природного середовища. Важливою складовою механізму управління природокористуванням стала плата за спеціальне використання надр, земельних, водних та інших ресурсів, що передбачено спеціальними Законами України та відповідними Кодексами. Аналіз правової бази виявив, що на сьогодні в цілому по Україні діє недосконала система плати за природокористування. Згідно Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” затверджено нове співвідношення зборів за забруднення, що складає: в Державний фонд – 30%, обласний – 50%, в місцеві фонди – 20%. На наш погляд такий розподіл коштів є недоцільним. Основні фінансові надходження повинні йти в місцеві фонди, забезпечуючи тим самим цільове використання отриманих коштів.

Набуття Україною статусу країни з ринковою економікою не приведе до автоматичного вирішення соціально-еколого-економічних питань. В умовах інтенсивного використання природних ресурсів та при обмежених можливостях природного довкілля ринкова економіка ігнорує соціальну та екологічну складові. Тому важливою виступає проблема оптимізації взаємовідносин економіки, соціології та екології.

Процес екологізації суспільного відтворення доцільно розглядати як своєрідну перехідність до нової якості суспільного розвитку – збалансованості, оскільки їй притаманні всі закономірності перехідного стану. Виходячи з цього вітчизняна ситуація характеризується “потрійною” перехідністю, що включає: перехід від командної до ринкової економіки; перехід від індустріального до постіндустріального суспільства; перехід до сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

Якщо розглядати виділені складові в межах систем, відповідно: виробничої, соціальної та природної, то кінцевим результатом впровадження комплексного природокористування виступатимуть:

- для виробничої системи:
- створення екологічно чистого виробництва;
- виробництво екологічно чистої продукції і, як наслідок, вихід на світові ринки;
- енерго- і ресурсозбереження;
- для соціальної системи:
- отримання знань і відповідної кваліфікації та, як наслідок, роботи, що задовольняє працівника;
- покращення здоров'я населення, завдяки еколого-збалансованій ситуації в регіоні;
- поліпшення демографічної ситуації в регіоні;
- для природничої системи:
- покращення природних умов; відповідність об'єктів природокористування світовим вимогам;
- збереження довкілля, створення та відновлення природоохоронних об'єктів, зон відпочинку населення;
- збереження природних ресурсів.

Таким чином впровадження комплексного природокористування сприятиме стабілізації в еколого-економічній ситуації в регіоні, як стає можливим в межах екологічно орієнтованої економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арустамов Э. А. Природопользование. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К⁰», 2004. – 312 с.
2. Буркинський Б. В., Степанов В. М., Харичков С. К. Природопользование: основы экономико-экологической теории. – Одесса: ИПРЭЭИ Украины, 1999. – 350 с.
3. Емельянов А. Г. Основы природопользования. – М.: Академия, 2004. – 304 с.
4. Мельник С. А. Управління регіональною економікою. – К.: КНЕУ, 2000. – 124 с.